

LIFE Hedeprojektet:
Referat fra mødet i ekspertfølgegruppen den 24/10 2012.

Deltagere:

Ekspertgruppe	Projektgruppe
Hans Jørgen Degn	Søren Rasmussen
Niels Peter Brøgger	Inken Breum Larsen
Søren Espersen	Ole Knudsen
Gudrun Gormsen	Hans Jensen
Rita Merete Buttenschøn	Christian Hollesen
Ulrik Söchting	Jesper Stenild (referent)

Afbud

Lars Christian Adrados	Claus Simonsen
------------------------	----------------

Generelt:

Afbuddet fra Lars Christian Adrados skyldes influenza.
Formiddagens punkt trak så langt ud at det blev besluttet at udskyde eftermiddagens besøg på Randbøl hede til et senere tidspunkt

Dette opvejes dog ved at alle fremmødte deltagere i ekspertgruppen udtrykte ønske om at besøge alle projektarealerne Samtidig erklærede de sig indstillet på at bruge ca. to dage i forsommeren 2013 til sådan en besigtigelse. Søren Rasmussen gav tilsagn om at projektet kunne afholde rejseudgifter, forplejning og ophold i forbindelse med sådan en tur.

Punkt 1.

Søren Rasmussen.

Orienterede om LIFE Hedeprojektet og besvarede spørgsmål fra ekspertgruppen.
Det var under dette punkt ønsket om at komme rundt og se projektarealerne blev rejst.
Andre emner der blev berørt var:

- For at kunne komme med bidrag er det vigtigt at kende driftshistorien på arealerne
- Det er vigtigt at man følger op på de metoder der anvendes, især de nye tiltag. Virker det eller virker det ikke.
- Det vil være oplagt at få specialestuderende tilknyttet projektet.
- Hvordan så den ”oprindelige” kulturskabte hede ud.? Hertil kunne GG oplyse at Alheden blev målt op i 1730 (til skatteudskrivning) og man ad den vej kan danne sig en ide om hvordan den har set ud.

Punkt 2 ekspertgruppens oplæg.

De enkelte medlemmer af ekspertgruppen havde fået ca.10 minutter til at præsentere deres fagområde og hvad de kunne byde ind med til projektet ud fra et oplæg fra projektledelsen. Det viste sig at være en al for optimistisk tidsplan da spørgelysten var stor, så dette punkt kom til at fylde resten af dagen,

Hedeplejen:

Hans Jørgen Degn (HJD):

Oplæg: Kom med et bud på den pleje du ville udføre på Randbøl Hede, hvis du fik helt frie hænder.

- Prunus serotina (Glansbladet hæg) skal bekæmpes ved oprykning eller opgravning. Fronten af potentielle frøkilder skal rykkes tilbage.
- Græsning medfører en udvikling hen mod overdrev i stedet for hede, noget af græsningen bør tages fra.
- Blåtop kan bekæmpes ved gentagen årlig slåning når planten er i god vækst i august (afslået materiale skal fjernes). *(Dette støtter til dels den gentagne afbrænding, som der indgår i projektet, selvom dette ikke på samme tidspunkt ref. bem.) (HJD replik: Det er tvivlsomt, om forårsafbrændinger, der indgår i projektet, vil have samme effekt, da planterne i september trækker næringsstofferne ned i rodsystemet)*
- Nogle af arealerne omkring Kirstinelyst bør i fremtiden kunne benyttes til at demonstrere hvordan heden ser ud.

Rita Merete Buttenschøn (RMB):

Oplæg: Hvad er den nyeste viden om græssende dyr i hedeplejen.

Hvad er der erfaringer med kreaturer, får, geder, heste og samgræsning mellem flere typer af græssere. (og kan der evt. trækkes perspektiver over til den historiske anvendelse af husdyrene på heden).

- Der er ikke lavet ny forskning i brugen af ekstensiv græsning i naturplejen siden 1980'erne.
- Der er dog tilløb til noget i England og Tyskland
- Græsning kan medføre at der kommer flere urter ind på heden, det giver en anden hede og en ændret næringsstofbelastning.
- Det er vigtigt at de dyr der anvendes er tilvænnet til naturpleje, effekten af forskellige besætninger af samme race, kan være større en forskellen mellem racer der er tilvænnet naturpleje.
- Oplæring fra ældre moderdyr ”tante” køer/får/geder kan være med til hurtigt at tilvænne en besætning til naturplejebud. Forsøg af RMB på de Himmerlandske Heder.
- Græsning af Molinia caerulea (Blåtop) kan godt lade sig gøre, planten har et højt proteinindhold først på året.
- Udbuddet af anden føde har betydning for dyrene ædelyst

- Vi bør også interessere os for jordbunden, da den også ser ud til at have en betydning.
- Heste (islandske) har også et potentiale, men de skal være tilvænnet naturplejen og ikke ”forkælede” gulerodsheste.
- Samgræsning med får/geder/kvæg/heste i en eller anden kombination har også potentiale.
- Der er mange LIFE projekter der arbejder med samgræsning, men der er stort set ingen forskning.
- Græsning alene er overvurderet som eneste plejemetode på hedearealer.
- Græsning kan vedligeholde en god hede, men ikke genskabe den.
- Der er behov for robuste dyr, men desværre er avlen gået i en anden retning.
- Tilskuds fodring kan under de rette forhold give et – for naturplejen – bedre græsningsmønster
- Den rigtige dyreholder der kender sine dyr og som også har fokus på den naturpleje der skal ske er vigtig for et godt resultat.
- Danmark er i 2013 vært for den 13 europæiske ”Heathland Workshop” fra den 23-28. juni. Det vil være oplagt at nogle af projektets arealer bliver ekskursionsmål for workshoppen.

Særinteresserne og hvor er det unikke vi skal passe på.

Oplæg til alle eksperter:

1. *Hvad burde vi gøre i projektet for at tilgodese dit ekspertområde maksimalt?*
2. *Hvilke plejetiltag skal vi helst IKKE udføre.*
3. *Hvor er der så store værdier at vi helt skal holde fingrene væk.*

Niels Peter Brøgger (NPB) (fugle).

Tringa glareola (Tinksmed).

- Tinksmeden har behov for vand. 1-3 sjapvandsarealer eller egentlige små lavvandede vandhuller/vådområder.
- Ingen store træer i en afstand af 300 m fra vådområderne.
- Lav vegetation ved vandkanten (græsning)
- Ingen publikumsruter tæt på ynglelokaliteterne.
- Gerne sandbund
- Men fouragerer også gerne på hængesæk

Ref: Notaterne om Tinksmed fra DCE (Nationalt Center for Miljø og Energi) (Tidligere DMU) og FBE (Forsvarets Bygnings- & Etablisementstjeneste) vil blive lagt op på projektets kommende projektrum.

Lanius excubitor (Stor tornskade)

- Har brug for træer
- Bjergfyr, ene eller gran.
- Gerne fugtige områder med kæruld.

Caprimulgus europaeus (Natravn).

- Natravnen lægger æg direkte på jorden og for at have optimale forhold skal reden kunne skjules og der skal være naturtyper med stor insektrigdom.
- Reden er normalt i lysninger i åbne plantager med større eller mindre nåletræer.
- Natravnen kan søge føde op til flere km væk fra reden og fouragerer gerne omkring græssende kvæg og i stille vejr også på den helt åbne hede.
- Undgå en tæt ensartet nåletræsplantage. En plantage med varierende størrelse af nåletræ med mange lysninger er optimal, især hvis den er omgivet af varierende insektrige områder.

Ulrik Søchting (US).

Lichener (laver).

- Har brug for lys til jordbunden.
- er en indikator for lav lysåben vegetation
- vokser langsomt og spreder sig dårligt
- den store "væg til væg tæppe" naturpleje fjerner altid laverne

To heder Nørholm hede og Randbøl hede blev grundigt undersøgt i henholdsvis starten af 1920'erne og slutningen af 1930'erne.

Undersøgelsen er gentaget i 2008 og 2007.

Resultatet viser en meget drastisk forandring på de to heder, dels i mængden af laver, dels på biodiversiteten (antallet af arter).

Frekvens for hede-rensdyrlav:

Randbøl: Fra 76 % til 16 %

Nørholm Fra 79 % til 2 %

Arter:

Randbøl: Fra 34 til 25

Nørholm Fra 40 til 14.

Randbøl Hede, hvor er det de mange arter findes?:

Selvfølgelig på den store hedeplade, men der er også nogle hotspots:

- der hvor der er dynamik og en mosaik af vegetation
- I hjulspor
- Specielt på indlandsklitterne hvor der er en åben dynamik.

På nettet ligger der det georefereret hvor der er registreret Cladonia (rensdyrlav)

På www.svampeatlas.dk derefter vælges Søg i danmarks svampeatlas.

Af laverne er det dog kun slægten Cladonia, der er lagt ind (indtil videre). Resten er ikke-lavdannende svampe.

Plejen skal tage hensyn til de hotspots der er, men også skabe nye koloniseringsmuligheder, f. eks. i bunden af parabelklitter.

Pointen er at få fjernet tørvelaget (f. eks. ved skrælning)

US har i samarbejde med HJD foreslået en metode (renskyrlavtallet) til at vurdere en hedes biodiversitet.

Lars Christian Adrados. (padder og krybdyr) var desværre syg.

Ekspert for de entomologiske interesser ikke fundet endnu.

Kulturhistorien, arkæologien, anvendelse af heden før og nu.

Gudrun Gormsen (GG).

Oplæg:

I projektet er der indbygget en aktion, hvor vi på 11 ha skal prøve at efterligne den historiske drift af heden. Men de konkrete tiltag, der er beskrevet kan forfines betydeligt. Ideer til hvordan det kan ske.

Der er jo altid kulturspor på hederne, hvilke skal vi særligt være opmærksomme på når vi udfører plejen?

Ref: På dette tidspunkt havde vi ikke besluttet at droppe eftermiddagsprogrammet, så jeg er bange for at Gudrun fik amputeret sit indlæg, beklager:

Med udgangspunkt i Gudruns studier i Hedebonden Peder Knudsens dagbog fra 1829-1857 fortalt GG om hedebondens drift af hedearealerne (*ref: En pdf af Gudruns skrift fra 1982 er vedhæftet referatet*).

Lidt hovedpunkter:

- Ca. 1½ td. land lyng blev årligt afskrællet alene til brændsel.
- Studene græssede i en lavning hvor der var lyng men også en del grønt.
- Fårene gik på et ringere areal, og tilsyneladende det samme i den periode dagbogen dækker.
- Køerne græssede i engen og i de hvilende agre, men aldrig i heden.
- Agrene ude i heden flyttede rundt fra år til år, men tilsyneladende skiftede man mellem de samme lokaliteter.
- I matriklen fra 1688 vil man kunne se beliggenheden af de enkelte agre i heden.
- GG mente ikke at afbrænding var en del af den årlige drift af heden, det eneste eksempel fra dagbogen er hvor et stykke af gården bliver stykket fra til anden gård, og derefter afbrændes inden den kom under plov.

De tiltag med historisk drift der er beskrevet i projektet, kan med fordel udvides til at omfattet skrælning/slåning af lyngtørv, dyrkning af agre med forskellige afgrøder. Formidlingsmæssigt kunne man samtidig demonstrere brugen af de gamle redskaber.

Søren Espersen (SE).

Oplæg:

Kan vi ved den historiske drift indbygge en nutidig udnyttelse af heden, hvor pleje kombineres med nytte? Kan vi gøre det sammen i noget af den øvrige pleje?

Ref. Søren lange inspirerende indlæg er svært at referere, her er forhåbentlig hoved-essensen:

- I forbindelse med naturplejen skal vi udnytte terrior-begrebet og udvikle fødevarer der knytter sig til en bestemt lokalitet, og derved opnå en merpris til producenten. Enten i form af at produktet reelt har en anden smag på grund af lokaliteten, eller at selve historien bagved giver forbrugeren en oplevelse (Vesterhavsost, vildmosekartofler og Kongenshus Lam er vel eksempler på dette)
- Vi skal se på hvad heden før i tiden har givet af produkter, hvordan de blev produceret og føre det op til nutiden, og så koble det med lokale producenter
- At gøre dette kræver en privat partner helst lokal, samt mulighed for i samarbejde med denne producent at udvikle et egentligt produkt til markedsføring.
- Måske er dette noget der kan hentes midler til i de kasser der arbejder med land-distriktsudvikling.
- Men et firma som Arla har også en udviklingsafdeling (Arla Unika) som også kunne være en interessant partner.

Afslutning.

Der var enighed om at der skal etableres et fælles projektrum på nettet for ekspert- og projektgruppen. Enten via det Naturstyrelsen eventuelt har eller via Dropbox.

Ref: Naturstyrelsen har et system til at dele filer internt og eksternt (Teamshare), lige pt. er det dog under "observation" fordi det tilsyneladende ikke virker optimalt. Når vi har en tilbagemelding om at det fungerer, bliver det formentlig dette system vi anvender. Det vender vi tilbage til.

6. november 2012

Reviderer 28. november 2012.

Jesper Stenild